

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 94 (477) (092)

DOI: 10.31651/2076-5908-2024-1-161-164

Костянтин ІВАНГОРОДСЬКИЙ

доктор історичних наук, доцент, професор кафедри історії України Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4052-5253>

e-mail: iwakos@ukr.net

Богдан ЯНИШИН

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу історії України XIX – початку XX ст. Інституту історії України НАН України, Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0386-2530>

e-mail: bogdanyanyshyn@gmail.com

Kostiantyn IVANGORODSKY

Doctor of Sciences (History), Professor of Department of History of Ukraine, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4052-5253>

e-mail: iwakos@ukr.net

Bohdan YANYSHYN

Ph D (History), Senior Research Fellow of Department of History of Ukraine of the XIX – early XX cc., Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0386-2530>

e-mail: bogdanyanyshyn@gmail.com

ДІАСПОРНА ГРУШЕВСЬКІАНА В ДЗЕРКАЛІ СУЧАСНОЇ ІСТОРІОГРАФІЧНОЇ РЕЦЕПЦІЇ

(Сабінський М. Постать Михайла Грушевського в українській закордонній історіографії 1940–1980-х рр. Харків: Мачулін, 2024. 264 с.)

Феномен Михайла Грушевського завжди привертав увагу дослідників. Однак внаслідок Другої світової війни, а саме приєднання західноукраїнських земель до УРСР, об'єктивне вивчення постаті Великого Українця стало можливим лише закордоном. Українські радянські історики загалом були позбавлені навіть можливості вільного ознайомлення з працями М. Грушевського, схованими за «сімома замками» спеціальних фондів, не кажучи вже про те, щоб вийти у своїх оцінках поза межі визначеного партією мейнстріму в оцінці його життя та діяльності. Натомість, як слушно зауважує М. Сабінський, «поряд із успішною реалізацією завдання збереження та поглиблення традицій національної культури, закордонні гуманітарії також створювали якісно новий інтелектуальний продукт, реагуючи на дисциплінарні виклики українознавства й голосні теоретичні дискусії в західній науці. У підсумку постали низка нових модерних галузей соціогуманітарного знання. Вони здебільшого були міждисциплінарними за своєю методологічною природою, адже їхні творці принципово орієнтувалися на комплексне осмислення предмету дослідження з

усіх можливих пізнавальних перспектив. Однією з таких галузей стало грушевськознавство, започатковане Любомиром Винарем в 1966 р., коли світова громадськість відзначала століття з дня народження визначного українського історика» (с. 9). Тому комплексний аналіз сприйняття й осмислення творчої спадщини М. Грушевського українськими закордонними інтелектуалами протягом 1940-80-х рр. є безперечно актуальним завданням для сучасних дослідників, а обрана Михайлом Сабінським тема монографії, є обґрунтованою і актуальною.

Мету свого дослідження Автор вбачає у «виявленні, систематизації та всебічному аналізі оцінок творчої та суспільно-політичної спадщини М. Грушевського в українській закордонній історіографії 1940–80-х рр.» (с. 10). Для успішного досягнення мети він визначив низку завдань, а саме проаналізувати ступінь опрацювання теми в історіографії, визначити рівень її теоретичного осмислення, охарактеризувати інформативні можливості основних видів джерел, випрацювати методологічну модель для вивчення діаспорної грушевськіани, виявити особливості осмислення українськими закордонними істориками 1940-х – першої половини 1960-х рр. суспільно-політичної та наукової спадщини М. Грушевського, дослідити історіографічний ефект широкого відзначення столітнього ювілею Великого Українця в 1966 р., показати його значення для дисциплінарного становлення грушевськознавства, реконструювати грушевськознавчі пошуки в діаспорній історіографії протягом 1968–1989 рр., відтворити ускладнення дисциплінарного поля нової українознавчої галузі.

Цілком згідно із визначеними Автором завданнями корелюється концепція й структура монографії, що складається зі вступу, чотирьох розділів, поділених за проблемно-хронологічним принципом та висновками. Вона дозволила М. Сабінському достатньо повно розкрити особливості сприйняття творчої спадщини М. Грушевського українськими закордонними інтелектуалами протягом 1940–80-х рр. у контексті тогочасних реалій. Дослідником визначені об'єкт і предмет дослідження, його хронологічні та географічні межі. Щоправда, зазначаючи верхньою межею 1991 р., Автор надалі зазвичай обмежує себе 1989 р. (зокрема, вже на наступній сторінці при конкретизації свого наукового внеску та ін.).

М. Сабінський доволі ґрунтовно розкрив наукову новизну одержаних результатів, яка найперше полягає саме у комплексному розв'язанні проблеми рецепції наукової та суспільно-політичної спадщини М. Грушевського в українській закордонній історіографії 1940–80-х рр. Зокрема він стверджує, що уперше в українській історіографії досліджено особливості обговорення історіографічних поглядів М. Грушевського в українському закордонному інтелектуальному середовищі з урахуванням неоднорідності його суспільно-політичного та культурно-ідеологічного ландшафту, реконструйовано ювілейну грушевськіану у всіх її історіографічних проявах (заходи, історіографічний репертуар, дискусії), відтворено становлення й ускладнення грушевськознавчого дискурсу протягом 1968–1989 рр., осмислено головні форми та прояви впливу широкого спектру позанаукових факторів на обговорення спадщини М. Грушевського.

Відповідно, за хронологічним принципом автор систематизував наявну історіографію проблеми, виокремивши два етапи у її розвитку: наукові та науково-популярні розвідки українських еміграційних вчених до 1991 р. та студії представників сучасної української історіографії. М. Сабінський спробував критично підійти до праць дослідників, а загалом історіографічний огляд проблеми проведений на достатньо високому рівні – Автор демонструє знання літератури та авторів, охоплює усю широту проблемного поля зазначених праць. Він цілком слушно зауважує, що «історіографічним аналізом у наш час охоплено як поодинокі сюжети інституційного, персоналісного та проблемно-тематичного плану, так і цілісність еміграційного грушевськознавчого дискурсу».

Зрештою, можемо безсумнівно погодитися з автором у тому, що «досі не реалізовано комплексний підхід (аналіз) та синтез усієї сукупності грушевськознавчого доробку закордонних українознавців 1940–80-х рр., що унеможливує повноцінно реконструювати грушевськознавчу рецепцію кінця XIX – перших десятиліть XXI ст.».

Варто звернути увагу на залучення М. Сабінським для написання праці широкої джерельної бази, основні структурні елементи якої виокремлені ним у першому розділі монографії, а саме три головні джерельні комплекси: 1) «конкретний текст», який включає

наукові матеріали, що відображають процес осмислення історіографічної і суспільно-політичної спадщини М. Грушевського у фаховому середовищі закордонних українознавців; 2) «великий текст» – усі історіографічні пам'ятки, що відбивають ставлення до різнобічної діяльності визначного вченого з боку інтелектуалів 1940–80-х рр.; 3) «історико-культурний контекст» – сукупність матеріалів, які характеризують епоху й обставини інтелектуального життя закордонних українознавців від вибуху Другої світової війни і до здобуття Україною незалежності.

Загалом підрозділи про історіографічну та джерельну базу дослідження написані на високому фаховому рівні, що свідчить про М. Сабінського як про сформованого фахового історика. У цьому контексті слід також наголосити на дійсно хорошому науковому стилі тексту книги, проведеної кропіткої редакційної роботи – як літературної, так і наукової. У всьому вище зазначеному безперечно помітний вплив і величезна заслуга професора В. Тельвака як наукового редактора роботи та наставника-вчителя. Знаючи прискіпливість Віталія Васильовича у роботі з текстом аж до найменших дрібниць, треба лише вітати наслідування цих рис свого наставника Автором.

У другому розділі монографічного дослідження Автор розкриває оцінку діаспорними вченими наукового доробку М. Грушевського як історика, літературознавця, мистецтвознавця, ануючи підсумкові тези з досліджень Б. Крупницького, Н. Полонської-Василенко, Л. Біласа, Я. Пеленського, О. Оглоблина, В. Щербаківського, В. Січинського, Д. Чижевського. М. Сабінський слушно відзначає, що прихильники всіх ідейних таборів української громади на вигнанні були солідарні у визнанні успішності багатоаспектної науково-організаційної діяльності М. Грушевського. Це підтверджують подані тези робіт В. Дорошенка, Б. Крупницького, О. Оглоблина, Н. Полонської-Василенко. Не обійшов увагою автор і сприйняття в середовищі діаспорних вчених емоційної публікації доньки Івана Франка Анни Франко-Ключко, яка актуалізувала проблему вивчення стосунків двох видатних українців, як і дослідження власне грушевськіани самого І. Франка (у працях головно В. Дорошенка та Л. Винара). Підсумовуючи, М. Сабінський слушно відзначає, що інтерес діаспорних учених до спадщини М. Грушевського у 1940 – 1950-их роках мав як прагматичний, так і суто наукознавчий аспекти. Йшлося про необхідність протиставити войовничій радянській імперській риториці про історичну зумовленість політичної єдності східних слов'ян україноцентричну традицію, котра б мала тривалу історіографічну рецепцію, належне джерелознавче обґрунтування і проблемно-тематичне наповнення.

М. Сабінський доволі ґрунтовно відтворив оцінку українською закордонною історіографією 1940-х – першої половини 1960-х рр. різноманітних аспектів суспільно-політичної діяльності М. Грушевського. Він слушно висновує, що здебільшого вона була компліментарною і виходила з розуміння соборницького імперативу всієї праці автора «Історії України-Руси». Натомість, діяльність історика в добу Визвольних змагань породжувала чимало емоційних дискусій, в яких найбільш непримиренні позиції займали прихильники консервативного та республіканського таборів. Згадана оціночна компліментарність поступово поверталася при осмисленні останнього десятиліття життя вченого, при змалюванні якого все частіше експонувалися його принципівість у взаєминах з владою та подиву гідні науково-організаційні здобутки.

У третьому розділі своєї праці М. Сабінський зосередився на розгляді відзначення столітнього ювілею М. Грушевського як багатоаспектної історіографічної події. Йдеться про висунення ініціативи такого святкування, обговорення у громадському просторі й експертному середовищі його форм і змісту, організацію різноманітних урочистих заходів і, зрештою, появу аналітичних і синтетичних студій про ювіляра, адресованих різним читацьким аудиторіям.

У четвертому розділі М. Сабінський аналізує грушевськіану 1968–1989 рр. в інтелектуальному просторі закордонного українознавства по трьох ключових напрямках – концептуально-методологічному (постання грушевськознавства як наукової дисципліни), науково-організаційному і конкретно-історіографічному аспектах. Підсумовуючи опрацювання історіографічних сюжетів спадщини Великого Українця в діаспорній гуманітаристиці протягом другої половини 1960–80-х рр., Автор відзначає виразну спеціалізацію грушевськознавчого дискурсу. З іншого боку, об'єктивна обмеженість

документальної бази мала наслідком фрагментарність грушевськознавчого дискурсу та складність створення узагальнюючих історіографічних студій. Подібним зростанням вище згаданої спеціалізації у зазначений період грушевськознавчий дискурс був позначений і в аспекті осмислення різнопланової громадсько-політичної спадщини Великого Українця.

Висновки, зроблені М. Сабінським на основі аналізу й розгляду значного масиву історіографічних джерел і опублікованих матеріалів є достатньо ґрунтовні та аргументовані. Поряд з аналізом історіографічної та джерельної бази дослідження – це одна з найсильніших його частин. Вони логічно випливають із загального викладу матеріалу в основній частині роботи, однак і не повторюють механічно раніше зроблені висновки до кожного з розділів, а дійсно є окремою самостійною частиною книги. Підсумовуючи, Автор слушно наголошує, що «саме досягнутий наприкінці 1980-х років солідний академічний рівень діаспорного грушевськознавства уможливив визначні здобутки материкової історіографії в її дослідженні спадщини Великого Українця після здобуття незалежності».

Водночас, не применшуючи згаданих позитивних сторін роботи, варто зробити кілька зауважень та побажань М. Сабінському (крім уже зазначених вище), для врахування їх у майбутній роботі по цій темі.

1. Авторові бажано докладніше з'ясувати, чому саме 1966 р. став «водорозділом» у вивченні постаті М. Грушевського закордоном. Чи є для цього достатньою підставою ювілей видатного вченого та ініційовані Л. Винаром відповідні заходи? Чи у поділі історіографічного процесу на певні періоди мали б лежати якісь більш глибинні, сутнісні, причини? У цьому контексті також варто відзначити певну неузгодженість у тексті роботи щодо верхньої хронологічної межі – у Вступі зазначається 1991 р., а далі по тексту йдеться про 1989 р. Так само відлік початку грушевськознавства у автора зазначається то 1963 р., то 1966 р., а остаточне формування взагалі переноситься на 1984 р.

2. Стверджуючи у преамбулі до другого розділу, що «в українській історіографії утвердилося стереотипне переконання, що представники діаспорного суспільствознавства в роки Другої світової війни та перші повоєнні десятиліття з чималим скепсисом поставилися до всієї різнопланової спадщини Михайла Грушевського», авторові слід було конкретизувати ким, де і у яких працях цей стереотип утвердився. Інакше може скластися враження, що дослідник спочатку стверджує про стереотип, а потім успішно його «розвінчує».

3. Підсумовуючи другий розділ (с. 120–122), Автор відзначає період 1940-х – середини 1960-х рр. як етап, що «знаменував поступовий відхід від концепцій і практик материкового українознавства попередньої доби та зближення із західною соціогуманітаристикою..., традиції якої стимулювали компаративне осмислення феномену Грушевського, що дозволило побачити його одним із найвидатніших східноєвропейських інтелектуалів, хоча й сином свого часу». Власне у тексті роботи майже не прослідковується ця компаративістська складова, яка мала б стати її вирашною стороною. Цікаво було б більше дізнатися, як саме методологічно, тематично українська діаспорна історіографія зблизилася із західною соціогуманітаристикою?

4. Як ми уже зазначали вище, загалом текст монографії відзначається хорошим науковим стилем викладу матеріалу, однак все ж часом автор зловживає епітетами при зазначенні авторів робіт («бібліограф, книгознавець, бібліотекознавець, історик, журналіст та мемуарист Лев Биковський» та ін.), художніми висловами («національний подвиг», «національне служіння» та ін.).

Втім, вказані недоліки та зауваження не применшують зазначених позитивних сторін рецензованої роботи, а навпаки – викликають побажання продовжувати дослідження у визначеному напрямі. Відтак вважаємо, що монографія Михайла Сабінського «Постать Михайла Грушевського в українській закордонній історіографії 1940–1980-х рр.» є важливим явищем сучасної української історіографії.

Ключові слова: М. Грушевський, історіографія, історична наука, рецензія.

Key words: M. Hrushevsky, historiography, historical science, reception.